väärtuse üldsumma oli, võrreldes eelmise hindamissummaga, alanenud 85 200 rbl. võrra, hoolimata sellest, et majade arv kasvas iga aastaga. — Vähenesid 90-date aastate lõpul ka kaubandus-tööstuslikud maksud, samuti tulud linnavaranduste väljarentimisest. Käsikäes tulude vähenemisega käis kohustuslikkude kulude kasvamine. Viimaste hulgas kasvasid märksa linnapolitsei ülalpidamiskulud, millede summa tõusis 27 320 rubla pealt 1887. a. 37 482 rublani 1898. a., ja väljaminekud ühenduses sõjaväe korterikohustuse kandmisega; viimased suurenesid eriti 1892. aastast peale, mil suurendati sõjavägede arvu sedavõrt, et nende päralt olid mitte üksi peaaegu kõik hooned, mis andsid varemini tulu, vaid linn pidi tegema iga aasta veel suuri kulusid lisaruumide üürimiseks kui ka lisa-korterirahade maksmiseks ohvitserele ja polgu määralisile ametnikele. Selle tagajärjeks oli, nagu seda märkis linnavalitsus, asjaolu, et kuigi kinnisvara-maks ulatus 9%-ni tulususest (seaduslikuks ülemmääraks oli 10%) ja kõiki teisi makse võeti seaduslikult lubatud ülemmääras, jäi linnavalitsuse korraldusse siiski nii vähe summasid, et raske oli rahuldada tarvidusi linna heakorra ja sanitaarolude parandamiseks [1]). See nähtus on iseloomustav 90-date aastate lõpu kohta, kuna aga 80-date aastate alul, nimelt neljal esimesel, uue linnaseaduse maksmahakkamisele järgnenud aastal, näeme sootuks teissuguseid nähtusi. Nii näiteks sündis eelarvete suurenemine aastail 1879—1882 peaasjalikult just linnavarade kasvava tulususe arvel, mis selle aja kestel näitab 60%-list juurdekasvu, kuna otsekoheste maksude summa suurenes sama aja jooksul vaid 10% võrra, kusjuures kinnisvara maksumäär püsis üsna tagasihoidlikes piires, — 7,5% ümber (8).

Tartu rahanduse areng XX sajandi alupoolel. Tartu rahandusliku arenemise edaspidisel jälgimisel võtame vaatlemisele ajajärgu XX sajandi algusest (1901. a.) kuni 1917. a. lõpuni, s. o. kuni Vene Ajutise Valitsuse langemiseni ja enamlise korralageduse alguseni Venemaal, mis sündis ühel ajal Saksa okupatsiooniga Läänemeremail ja iseseisva Eesti Vabariigi loomise esimeste sammudega. Võtame need 17 aastat üksikasjalisemale vaatlemisele ja anname linna aruannete põhjal selle ajajärgu kohta üldise rahandusliku korralduse pildi (vt. lisatabel käesoleva artikli juurde).

Esimene pilk linna tulude ja kulude kasvamise pildile ajajärgul 1901.—1917. a. (incl.) esitab kohe tarviduse eraldada linna korralised eelarved erakorralistest tuludest ning kuludest. Samal ajal kui korralised eelarved näitavad üsna ühtlast järk-järgulist kasvamist, mis üsna loomulik ühenduses elanikkude arvu kasvamisega, linna-omavalitsuse ülesannetekogu arenemisega ja linna tulundusliku jõukuse tõusuga, kutsuvad erakorralised tulud ja kulud linna tulude ja kulude üldsummas esile järske hüppeid, suurendades või vähendades eelarve üldsummat järsku 30—40% võrra, s. o. Tartu oludes 150—200 tuhande rubla võrra ja rohkemgi.

Selles mõttes paistavad eriliselt silma aa. 1909—1912, nende hulgast aga iseäranis 1910. ja 1911. a., mil näiteks eelmiste aastate kohta hariliku 270—290 tuhande rubla pealt tõuseb tulude-eelarve järsku 479 ja isegi 680 tuhande rublani, kuna ainuüksi erakorralised tulud ulatuvad 200—380 tuhande rublani. Erakorraliste eelarvete kasvamine sel ajajärgul on arusaadav, kui silmas pidada erakordseid põhikulusid mõnes linna ettevõttes (elektrijaam, gaasivabrik) ja kulusid ühenduses koolimajade, kasarmute ja haigemajade ehitamisega, milleks linn pidi suuri laenusid tegema.

1) 1898. a. tulude ja kulude-eelarve seletuskiri.

Tartu, lk. 497